

בדוממים, כענין **אבן מקיר תזעק** (חבוק ב) לעתיד לבא, כשירצה לעשות איסור – כמו שאמר ז"ל (שוחר טוב תהלים עג). וזה ענין שביתת כליו ביום השבת... אבל אי אפשר מדרגה זו לרבים אלא לעתיד כשישפוך רוחו על כל בשר, כענין משה רבינו עליו השלום שלא שלטו שונאים במעשה ידיו, כי קניניו ופעולותיו השייכים לו אפילו בדוממים, קבועה בהם קדושה דקביעא וקיימא שאי אפשר לינתק כלל. ורב יוסף אמר בסנהדרין (צח:) ייתי (משיח) ואזכי דאיתיב בטולא דכופיתא דחמריה. וכן אמרו בריש בכורות דמוציא מקדושתו כשמוכר החמור לעכו"ם – עיין שם ברש"י ותוס' לחד פירושא בזולת המלאכה דשבת. וליחיד הזוכה, גם בדוממים כל קניניו הם כמו תשמישי מצוה וקדשי שמים ואהבת הש"י קבוע בהם, שהם אהבים לפרסם כבוד שמים... (מתוך צדקת הצדיק קצו). עוד בענין שייכות רכוש האדם אליו בשורש, ע' שם באות צט רה ובספר דברי סופרים ג. ובמובא ביוסף דעת טוטה ב ח ובחולין ז.

דף ג

מאי לאו אבהמה – לא, אעובר – ומדובר בבהמה שהיא כבר מעוברת, ומכר לנכרי חלק באם ובעובר. וכן ברישא – קיבל מן הנכרי חלק באם ובעובר. אבל אם קיבל עובר בלבד והאם כולה שייכת לנכרי – מודה ר' יהודה שפטור מן הבכורה כדמשמע בסמוך, וכן לעיל – שלא חלק ר' יהודה אלא בשותפות נכרי, באם ובעובר (עפ"י שיטה מקובצת לעיל ב. אות ג; חזון איש בכורות טז, א. וכ"מ במהריט"א. וע"ע במרומי שדה לעיל ב: ובהדושים ובאורים סי' ח, א).

מסייעא (ליה) לריש לקיש, דאמר ריש לקיש המוכר בהמה גסה לעובד כוכבים קונסין אותו עד עשרה בדמיה. יש לעיין מדוע המוכר בהמתו או עוברת לנכרי מכירתו מכירה כדתנן במתניתין, ואין אומרים מקח טעות הוא שאילו היה יודע שיצטרך לפדותו עד עשרה בדמיו, ודאי לא היה מוכר. ושמא הואיל ובעצם המקח והדמים לא היתה טעות אלא מצד אחר, אין זה נחשב מקח טעות [ואולם מהרי"ט אלגאזי (פ"ג ג) נקט בכגון זה סברת 'מקח טעות']. וצריך עיון (עפ"י קהלות יעקב כח).

המוכר עבדו לעובד כוכבים. על איסור מכירת עבד לעכו"ם ולחוצה-לארץ – ע' במובא ביוסף דעת גטין מד.

ואיכא דאמרי אמר ריש לקיש... מכירה פסקה מיניה, קבלנות לא פסקה מיניה. דוקא או לאו דוקא?... אעפ"י שטעם איסור מכירה הוא משום גזרת שאלה ושכירות או משום נסיוני (כבע"ז טו), ואם כן כשנותן בקבלנות לכאורה קיים חשש גדול יותר לשביתת בהמתו, שהרי עדיין היא שלו וכשנותנה לגוי לפטמה יעשה בה מלאכה, ולכאורה היה לקנוס בזה יותר – אך כיון דלא פסקה מיניה, משגיח עליו יותר שלא יעבור הגוי על דבריו (עפ"י מכתב מהגר"ח קניבסקי שליט"א).

– אף על פי שחילקנו בין מכירה לקבלנות שבמכירה אמרו 'עד מאה' כיון שפסקה ואילו בקבלנות 'עד עשרה' כי לא פסקה, אעפ"כ אפשר לאו דוקא הוא אלא הכוונה שקונסים אותו בהרבה מאד משוויה, כגון עשרים ושלושים (עפ"י חק נתן ויד דוד).

והחזון איש (טז, ג) כתב שהשאלה והתשובה אמורות רק אם דוקא תנן, אבל אם לאו-דוקא, אין שייך להקשות ואין חילוק בין מכירה לקבלנות (ועע"ש בהרחבה הסבר המשא-ומתן לפרש"י ותוס').

(ע"ב) 'הכי אמר רבי יוחנן: אפילו מום קל'. משמע דוקא שותפות בדבר שעושה מום, ולא פחות מכן (עפ"י רמב"ם בכורות ד, א; רמב"ן הל' בכורות, ושאר פוסקים). וכן אמר רב הונא לעיל 'אפילו אונן' – דבר העושה בו מום, אבל ודאי אין אומרים שבהקנאת שיעור אחת לגוי תיפטר מבכורה. ואעפ"י שדרשו מכל מסתבר למעט רק דבר המעכבו לקרבן (עפ"י רמב"ן; מרומי שדה). ומשמע שבשותפות מועטת מכדי מום – הבכור קרב ונאכל, הגם שיש בו חלק חולין (עפ"י חדושים ובאורים א, א. וע"ש ח, א שצדד שהנכרי יוכל ליטול את חלקו וצ"ע). ושמא אפילו בדבר שאם יינטל יהא מום עובר – הרי זו שותפות הפוטרת. וזהו באור 'מום קל' (הו"ב ח, א).

וכשאמרו 'בשלמא מום קל קא משמע לן כדרב הונא ולאפוקי מדרב חסדא ורבא', לכאורה היה אפשר לומר שבא להשמיענו דבר זה עצמו, שכדי לפטור צריך שותפות בדבר שעושה מום ואין די בפחות מכן, אלא שמלשון ר' יוחנן 'אפילו מום קל' משמע שבא לחדש היתר. ולכן אמרו שעיקר חידושו להוציא מדרב חסדא ורבא (שפת אמת). ואף בפטר חמור הדין כן; שיעורו בדבר שעושה מום הגם שאין מום פוסל בו, והרי גם שיעור השותפות באם הוא במום [שמסתבר להשוות כל בכור וכל מקנך, ששיעור אחד לשניהם וכל שאין אני קורא בו 'כל בכור' לא אקרא בו 'כל מקנך'] (עפ"י חזון איש טו, ב; חדושים ובאורים א, ג; ח, א).

רב מרי בר רחל היא ליה ההיא חיותא, הוה מקנה לאודנייהו לעובד כוכבים ואסר להו בגיזה ועבודה ויהיב להו לכהנים'. מכאן ומעוד מקומות (ע' ביצה כז. חולין מד: מבוואר שבכור בהמה שהורה נוהג בחוצה לארץ, שהרי זו כשאר חובות הגוף הנוהגות בכל מקום (עפ"י סמ"ג עשין ריא; רמב"ן בהלכות בכורות ספ"ה; ראב"ד בכורות א, ה; רא"ש ספ"ה; שו"ת הרשב"א שלא תכו; שו"ת הר"ן ז; יראים השלם קמא). ומה שאמרו (תמורה כא) אין מביאים בכור מחוץ לארץ – לענין הקרבה בלבד אמרו. ויש מהראשונים שכתבו שאין בכור בהמה בחו"ל אלא מדרבנן, אבל מהתורה הריהו כחולין גמורים (עפ"י רמב"ם בכורות א, ה לגרסת הראב"ד ועוד ראשונים [ע' הל' בכורות לרמב"ן שם; שו"ת הרשב"א שלא]; ספר המצוות להרמב"ם עשה פט; ספר החינוך יח; מאירי ב"ק יב ובספרו מגן אבות דף סח. וע' בהגהות מרדכי חולין תשמ"ב (הובא בד"מ יו"ד שיג) שבכור בזמן הזה כיון שאינו ראוי להיקרב, אינו קדוש אלא מדרבנן). ויש מי שכתב שאפילו מדרבנן אינה נוהגת אלא בסמוך לארץ ישראל ובזמן שהיו שם ישיבות קבועות, אבל עכשיו אינה נוהגת כלל בחו"ל אלא שהמחמיר תבוא עליו ברכה (עפ"י מגן אבות שם).

והלכה כדעה ראשונה (יו"ד שו).

ובשו"ת אבני נזר (יו"ד תיב, ט) יצא לחדש שאפילו לדעת הרמב"ם שבכור בחו"ל אינו קדוש מהתורה, זהו רק בזמן הבית אבל בזמן הזה קדוש, וכמו שבמדבר הוקרבו בכורות כשהוקם המשכן לדברי הכל – הרי שלא הוקש בכור למעשר אלא בזמן שנוהג בו מעשר, הלכך בזה"ז שאין חיוב מעשר מהתורה להרמב"ם, נוהג דין בכור מהתורה. ע"ע בשו"ת משיב דבר ח"ב עד, מובא ביוס"ד ביצה כז.

וכן מצות בכור בהמה טמאה נוהגת אף בחוצה לארץ, כמו שמצינו לאמוראים בבבל שנהגו בה (עפ"י קדושין לו. ותד"ה הרי – מלהלן יא.). והרמב"ן בפירוש התורה (שמות יג, יא) כתב שמצות פטר חמור אינה נוהגת אלא בארץ. אך פרשו כוונתו שלא נתחייבו ישראל אלא משנכנסו לארץ, שנאמר והיה כי יבאך ה' אל ארץ הכנעני (עפ"י שו"ת ברכה

להחיד"א יו"ד שכא; חזו"א או"ח קכה, ז – וכריש לקיש דלהלן ד שלא קדשו בכורות במדבר. והרמב"ן עצמו בחדושו (בקדושוין לו). כתב שפטר חמור נהג מדאורייתא בחו"ל משום הקש לתפלין).

'אי הכי מאי טעמא כלו חיותא דרב מרי? – משום דמפקע להו מקדושתיהו...' כתבו התוס' והרא"ש ושאר פוסקים שמה שנוהגים עתה התר במכירת האוון לנכרי – משום שאין אנו בקיאים בהטלת מום בעובר קודם שיצא רוב ראשו לאויר העולם, ושמא יקדים ויצא ויתקדש, ונמצינו באים לידי תקלה. ובמקום דלא אפשר – מותר להפקיע על ידי מכירה.

אולם כל זה אמור בבכור בהמה טהורה, אבל בפטר חמור הואיל ואפשר בענין אחר – בפדייה או בעריפה – פסק הרא"ש שאסור להשתתף עם הנכרי. וכן נפסק בשלחן ערוך (יו"ד שכא, כ). ונראה שאפילו לפי מה שצדדו בתוס' שלא אסרו משום הפקעה כאשר מוכר מגוף האם – נראה שבפטר חמור אסור כיון שיש לו תקנה אחרת ואין חשש תקלה. עפ"י חזו"א טז, ב).

ומעשה באחד ששלח שליח למכור לנכרי חלק בחמורה מבכרת שהיתה לו, ונשאלה שאלה לאחר מעשה האם חלה מכירתו אם לאו. ושורש השאלה משום הכלל 'אין שליח לדבר עבירה' שהרי מכירה זו עבירה היא לו. אלא שלכאורה יש כאן כמה צדדים להתייר; –

א. אין הדבר מוסכם אם העושה שליח לדבר עבירה בטלה השליחות מכל וכל, או שמא השליחות קיימת ורק העבירה אינה מתייחסת למשלח אלא לשליח. (לכאורה תלוי הדבר בשני תירוצי התוס' בב"מ י: וע"ע בפירוש במובא ביוסף דעת קדושין מב-ג). **ב.** יש אומרים שאם השליח שוגג ולא ידע מהעבירה – יש שליחות לדבר עבירה (ע' במובא בקדושין שם, ובב"ק עט). **ג.** באיסור דרבנן נסתפק מהרי"ט (ח"א קטו) לומר שיש שליח לדבר עבירה. (ע' במשנה למלך הל' מלוה ולוה ה, יד והל' רוצח ב, ב; קצות החשן ככג סק"ה; טורי אבן חגיגה י; קובץ שעורים ב"ב אות עו).

ואולם הגרצ"פ פרנק (מובא בהר צבי כאן) דן לומר שאעפ"י שיש כאן 'ספק ספקא' לקיים המכירה, כאמור, אך כיון שאם יחזיק הבעלים בבהמה בטענה שהמכירה לא חלה משום 'אין שליח לדבר עבירה', אפשר שהנכרי לא יוכל להוציא מידו – שוב יש לומר שלא נפקעה קדושת בכורה, כיון שהאיסור נקבע לפי דין הממון, ובדין הממון יש להחשיבו כבהמת ישראל.

א. יש לפקפק בדבר על פי מה שצדד החזון-איש (מובא לעיל ב:). שאיסור הפקעת בכורה אינו איסור גמור אלא שאין הדבר ראוי, כהכנסת תבואה במוץ שלה. ואעפ"י שרב מרי נענש על כך, נראה שאין זה בכלל 'שליחות דבר עבירה'. ואפילו אם ננקוט שהוא איסור, יש מקום לומר כיון שבמקום שלא אפשר התירו, כמו בבהמה טהורה בזמן הזה, הרי בדיעבד נידון כדלא אפשר, וכיון שהשליח עבר בשוגג על איסור דרבנן דלכתחילה – אין נראה שהשליחות עצמה תיבטל בשל כך. [והרי לדעת הנתיה"מ איסור דרבנן בשוגג אינו איסור, וי"ל שאף החולקים מודים שאין לבטל השליחות משום עבירה דרבנן בשוגג של השליח].

ב. כעין הסברא הנ"ל, שכיון שהנכרי אין יכול להוציא מישראל חייבת בכורה, יש בתשובת מהר"ם לובלין (לא) לאיך גיטא; גוי שמכר בהמה לישראל ויש ספק אם חלה המכירה ואי אפשר להוציא מיד הנכרי – פטור מבכורה מודאי, שהרי מכל מקום יש לנכרי יד בו. וע"ע שבט הלוי ח"י קונטרס הקדשים יח.

בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ב קמג) נתן עצה לנהוג בה בשעת הדחק, לבעל חוה המגדל בהמות רבות וקשה עליו למכור לנכרי בנפרד כל מבכרת או ספק-מבכרת – שיכול לבוא בהסכם עם הנכרי, שהלה ימסור לו פעם אחת סכום כסף נכבד, ואותו כסף עדיין שייך לנכרי, ומלבד זאת יקנה הישראל לנכרי מקום שמור בחצרו, וכל בהמה שירצה למכרה לו, יקח מעט מן הכסף הנמצא אצלו [לא פרוטה בעלמא,

שלא ייראה כהערמה, אלא אם למשל מוכר לו אזנה יקח ממנו כחצי דולר], והרי עשה קנין כסף. וגם יכניסנה אחר כך לאותו שטח הקנוי לגוי וקונה לו בקנין חצר. ואמנם אין הדבר מועיל לכל השיטות כי יש סוברים שאין מועיל לנכרי קנין כסף וחצר אלא משיכה [והלא הנכרי אינו נמצא כאן למשך] – מכל מקום מועיל קנין זה לדעת רוב הפוסקים, ואפילו לאותן בהמות שבשעת ההסכם אינן ברשותו. עוד בענין שיטות הפוסקים בדרכי הקנינים המועילים לנכרי – ע' במובא בע"ז עא ולהלן יג. וע"ע באריכות בפתחי תשובה יו"ד שכ ס"ק ד ה; שו"ע הגר"ז סוף הלכות פסח; חוון איש בכורות יח.

בהמת הפקר. בתוספתא (פ"ב. הביאה מהריט"א) שנו שאינה קדושה בקדושת בכורה [והרמב"ם ושלחן ערוך השמיטין]. ולכאורה הוא הדין בהפקר חלקי, ואפילו מפקיר אזנה בלבד – פטורה. ולא נהגו כן. ואפשר הטעם משום חשש הערמה, ולכך הפוסקים לא הביאו עצה זו (עפ"י שו"ת חתם סופר שטז). ויש מן האחרונים שכתבו שהפקר אינו פוטר מן הבכורה (ע' מהריט"א; טורי אבן ר"ה יג. מנחת חינוך מצוה יח אותיות טז כ), שלא נתמעט אלא של נכרי [והתוספתא שפוטרת – יתכן שהולכת בשיטת רבי אילעא (חולין קלה) שאפילו שותפות של ישראל פוטרת, שלפי"ז נתמעט כל שאינו שלו, אבל לדידן (וכן סתמה הסוגיא להלן נו: דלא כר' אילעא) אין צריך שיהא 'שלו' אלא בעלות נכרי היא הפוטרת (מנחת חינוך. ומהריט"א כתב שהתוספתא מדברת כשוכה הנכרי מן ההפקר לאחר שנולד, אבל זכה בו ישראל חייב. ואחרונים תמחו על כך)]. ע"ע בענין זה: חדושי הגרעק"א יו"ד שכ, ז בשם תשובת עבודת הגרשוני כה; שו"ת חתם סופר יו"ד שטז שיו; באר יצחק יו"ד כג; קהלות יעקב ב; אבי עזרי בכורות ד, א; חדושים ובאורים א, ג, ת, א; שבט הלוי ח"ו קע.

רב מרי בר רחל ידע לאקנויי קנין גמור... ערש"י ותוס'. ורבנו גרשום כתב 'כגון על ידי בנו ובתו הגדולים, דאית להו יד וזכו ליה לנכרי זכיה גמורה'. וכבר עמדו אחרונים על דבריו, והלא מסקנת הסוגיא בב"מ (עא:): שאין שליחות וזכיה בגוי. ופרשו בכמה אופנים; ע' שו"ת מהרש"ם ח"א קב; שו"ת דובב מישרים ח"ג יח; הר צבי; בית ישי צו.

כהנים ולוים פטורין... – ואף בזמן הזה שהכהנים אינם מיוחסים אלא עפ"י חזקה בעלמא, סומכים על חזקתם אף להקל, ופטורים מבכור. תדע, שהרי נותנים לכהן פדיון-הבן ובכרחה, וכן מתנות כהונה ניתנים להם – הרי שמחזיקים אותם ככהנים ודאיים. ואולם יש שכתבו שעל כל פנים יש להם להחמיר ולהפריש הבכור, אם כי פטורים מנתינה, כי מן הראוי לחוש לחומרא במקום שאפשר (ע' יד דוד. וע"ע בשו"ת שבט הלוי ח"י רכד רכה אודות אנשים הבאים ממקומות וקבוצות שאינם שמורים ביחוסם).

*

'מאי שנא מנפלים דאף על גב דלאו בני חיותא נינהו – קדשי, דאמר מר פטר שגר בהמה שגר בבהמה'. זה שאמר הכתוב כי לי כל בכור בבני ישראל באדם ובבהמה ביום הכתי כל בכור בארץ מצרים הקדשתי אתם לי. והלא במכת בכורות ניגפו גם המעוברות והיו מפילות בכורותיהן, כמו שאמרו במדרש (שמור"ר יז, ה) על הפסוק ועבר ה' לנגף – כמה דאת אמרת ונגפו אשה הרה... הלכך קדושת בכורות חלה גם על הנפלים, שהרי הוקדשו הבכורות בהכות כל הבכור במצרים. (עפ"י משך חכמה שמות יב, כג)